

ПОЧАЇВСЬКИЙ МОНАСТІР В XVII — ПОЧАТКУ XVIII СТОЛІТТЯ

У статті показано діяльність Почаївського монастиря у XVII— початку XVIII століття. Звернута увага на основні тенденції впливу василіан на духовний, культурний та економічний розвиток Почаївського монастиря.

Ключові слова: *Історія України, історія культури, Почаївська лавра, Волинь, василіани, економіка.*

Розквіт Почаївського монастиря припав на XVII ст. і був пов'язаний з діяльністю ігумена Іова Заліза (1602-1651 роки) який преобразив обитель — він ввів тут общинне життя монахів, оточив обитель огородою, створив друкарню для захисту православ'я. Почаївський монастир отримавши багаті пожертви від Анни Гойської, почав стрімко розвиватися. Число іноків в ньому збільшилося. [1,с.20].

З 1713 (1721) до 1832 року Почаївський монастир був греко-католицьким, належав до Василіанського Чину.

Актуальність дослідження полягає у тому, що досліджувальна тематика Почаївського монастиря у XVII – початку XVIII ст., зокрема вплив василіанського ордену на монастир є мало досліджувальною науковцями. Мета статті – полягає у дослідженні діяльності василіан у Почаївському монастирі. Об'єкт дослідження: суспільно-політичні та культурно-освітні процеси, що відбулися у Почаївському монастирі у зазначений період. Відповідно основні завдання полягають у дослідженні впливу василіан і їх ролі, у житті Почаївського монастиря у 1713 – 1832 рр.

З огляду на велику роль Почаєва у духовному розвитку українського народу є потреба у вивченні минулого цієї святині.

Серед праць, які висвітлюють дану проблематику, слід відзначити Хойнацкий А.Ф. «Почаевская Успенская лавра» [11], митрополит Іларіон «Фортеця православія на Волині - Свята Почаївська Лавра» [4], автор дав оцінку історії Почаївського монастиря; А. Гудима «Почаївський монастир в історичній долі українства» [1], Ричков П.А, Луц В.Д. «Почаївська Свято-Успенська Лавра» [6]. Велике значення для дослідження мають праці Рожка В.Є. «Українські православні святі історичної Волині IX-XX ст.: Історико- краєзнавчий нарис» [8], «Нарис історії Української Православної Церкви на Волині» [7]. та низку інших авторів які досліджували вплив василіан на Почаївський монастир.

Усі, хто досліджував історію Почаївської лаври, з подивом зауважують, що ні у лаврському архіві, ні у інших письмових джерелах не залишилося жодних документів, в яких було б зафіксовано той факт, коли православний монастир став уніатським або греко – католицьким. Між іншим, відомий точний список усіх монастирських настоятелів, починаючи з преподобного Іова і закінчуючи Гедеоном Левицьким, останнім православним ігуменом на горі Почаївській. Відомо також, що коли у 1720 році відбувся греко – католицький Замойський собор, на якому були узаконені всі відступлення від давнього православного чину на користь латинства. Відомо і те, що наступником його став вже уніат – Феодосій Рудницький [2, с.73]. Але як відбувся цей перехід так і залишилось нез'ясованим.

Так отці василіани у 1720 році заволоділи обителью і протрималися у ній аж до 1831 року. За цей час вони не тільки внутрішньо змінили духовне життя Почаївської святині, але й спрямовували до зростання святої обителі в культурному, освітньому житті.

Одним із маловивчених періодів минулого Почаївської лаври є XVII-XIX ст. коли обитель на сто років потрапила під владу уніатів. Тому в даному питанні варто зупинитися на цьому

періоду історії, охарактеризувавши церковно - богослужбове та господарське життя древньої волинської святині при уніатах [3, с.27].

Перші роки перебування Почаївського монастиря в унії не були помічені радикальними змінами. Керівництво уніатської церкви розуміло, що запровадження західного обряду викличе серед ченців та віруючих негативне і вороже ставлення. Тому елементи нових богослужбових правил стали з'являтися поступово. Подібну тактику застосовували відразу ж після укладення Берестецької унії. Зовні монастир нічим не відрізнявся від православного. Ті ж порядки, богослужіння, зовнішній вигляд ченців. [7, с.254].

Однак така ситуація не була тривалою. Невдовзі по кількох роках після приєднання Почаївського монастиря до уніатської церкви стали запроваджувати елементи римського обряду, міняти устрій обителі на зразок католицьких орденів. Невдовзі ігумен Почаївського монастиря став іменуватися суперпріором, а василіани перетворилися на базиліан. Спочатку перший луцький уніатський єпископ Феодосій Рудницький намагався протистояти полонізації та латинізації. В юрисдикцію єпископа Феодосія входив також Почаївський монастир. Власне, від нього і залежало, як швидко буде впроваджено в обителі латинський обряд [5, с.127].

Ієрархічний провід уніатської церкви у 1757 році заборонив обителі мати стосунки з православними у будь-який спосіб. Особливо ця заборона стосувалася попів [7, с.275].

У цьому ж 1757 році Почаївські василіани переймають від католицьких священників правило не мати ніякого спілкування з православними. Вводяться чисто католицькі свята: свято Тіла Господня, свято Непорочного Зачаття Божої Матері (догматично затверджений Римом лише в 1854 році); в храмах з'являються лавки та вводиться музика при богослужінні.

Але почаївські василіани при всіх цих нововведеннях все ж зберегли вірність православному уставу Богослужіння та трималися його так твердо, що навіть заслужили від інших василіан прізвисько схизматиків. В той же час тут, як і в усіх василіанських монастирях, вводились так звані «читані» літургії, до яких ієромонахи не звикли.

Щодо чернечого уставу, то у Почаївському монастирі його замінили на латинський. У середині XVIII ст. в Італії було укладено зразковий устав і у 1764 році його переклали польською мовою та поширили серед уніатського духовенства. Якраз саме цей статут і ліг в основу життя почаївських василіан. Серед непритаманних українському чернецтву звичаїв були фізичні кари монахів за непослух, відпущення гріхів за молитви за папу [6, с.276].

У 1768 році луцьким уніатським єпископом став Сильвестр Рудницький. Він із ще більшим запалом та енергією взявся запроваджувати латинський обряд, ламаючи східний, впроваджуючи польську мову. Однак і такі здобутки не повністю відповідали планам римського престолу. Відомо, що католицькі архієреї неодноразово нагадували уніатським київським митрополитам про потребу більш активної праці у напрямку впровадження у вжиток латинського обряду.

У другій половині XVIII ст. серед почаївських ченців вже була поширена польська мова, своїм зовнішнім виглядом вони нагадували служителів якогось католицького ордену, від руського богослужбового обряду майже нічого не залишилося [4, с.145].

Що стосується господарського життя монастиря, то слід зауважити, що почаївські маєтки стали одним із чинників активної боротьби за монастир уніатів. Завдяки щедрим пожертвам православної шляхти, Почаївський монастир мав солідну матеріальну базу для існування, та зміцнював свою фінансову та господарську структуру [11, с.351].

У 1721 році василіани отримали у спадок від православних розвинуте монастирське господарство: земельні угіддя, маєтки, кошти. У 1736 році луцький уніатський єпископ Сильвестр Рудницький здійснив візит у Почаїв і описав майно обителі. На той час у її господарстві перебувало 62 коней, 36 волів, 30 дійних корів, худоби 60 штук, овець 150, кіз 40. Особливо розвинутою була монастирська пасіка. У ній ченці плекали дві сотні вуликів. Окрім цих джерел прибутків, монастир мав кормчемої оренди 1600 злотих річно. Потреби монахів були скромними, тому щороку заощаджувались значні суми, які становили майже 150 тисяч злотих. Окрім цього, у володіннях монастиря знаходилися великі села, щодня для праці залучали значну кількість робітників [9, с.651].

Вагомий внесок у монастирське господарство, розбудову святинь зробив граф Микола Потоцький. Після чуда, яке сталося з цим магнатом біля Почаєва приблизно в 1759-1760 роках, він постановив прикрасити Почаїв новим храмом.

Ще у 1761 році Микола Потоцький пожертвував на розвиток обителі 260 тисяч злотих. Згодом він зобов'язав почаївських ченців використати ці кошти для зведення мурованої стіни навколо монастиря. Через чотири роки граф виділив ще півтора мільйона злотих на розбудову обителі. В історичних джерелах зустрічаємо, що він пожертвував дві бочки із золотими червонцями.

Усі пожертвовані гроші призначалися на здійснення трьох головних справ: побудову великого собору, помешкання для монахів (Братський корпус) та на величну коронацію ікони Божої Матері [11, с.228].

Граф сам взявся за справу відновлення обителі. Він звернувся до луцького уніатського єпископа Сильвестра Ябінецького - Рудницького за благословенням на зведення нової великої церкви в Почаєві. Листом від 22 квітня 1771 року граф повідомляв керівництво монастиря, що архієрей дозволив будівництво. Василіани передали будівництво храму графу і тому Микола Потоцький тримав усі контракти у власних руках.

Щодня сотні українських селян, кріпаків Потоцького працювали на будівництво яке тривало 12 років. У 1782 році завершено споруду Свято – Успенського собору Сучасники звернули увагу на те, що одразу після завершення будівництва його натхненник – М.Потоцький помер.. Перед смертю він прийняв чернецтво. Поховали графа у соборі. Граф заповідав, щоб після його смерті роздали 22-м монастирям 324 тисячі золотих на вічний спомин його душі.

Отже, щедрі пожертви графа Миколи Потоцького становили левову частку коштів монастирського господарства і в кільканадцять разів перекривали прибутки від земель та оренд. Коштів було настільки багато, що навіть у 1802 році Почаївський монастир мав майже мільйон золотих запасного капіталу. Архімандрит Амвросій Лотоцький писав, що срібло та золото постійно пливло до василіанської скарбниці, але куди воно вибувало невідомо, відомостей про цей архів дуже мало [11, с.229].

Крім Успенського собору та інших церков Микола Потоцький організував будівництво двоповерхової будівлі братського корпусу, в якому і до сьогоднішнього дня живуть монахи монастиря.

Цікавими є згадки Миколи Савицького про існування офіційної та неофіційної бухгалтерії у василіан. Під час ревізії монастирського господарства у 1831 році виявили, що була так звана «чорна книга», де реєстрували усі нелегальні оборудки та не обліковані кошти.

В 1795 році відбувся третій поділ Польщі. Багато польських, західнобілоруських та українських земель, в тому числі й Волинь з Почаєвом, були приєднані до Російської імперії. На цих землях почалося повернення греко-католиків у православну Церкву. Але тоді російська влада зовсім не квапилась забирати у василіан Почаївський монастир. Більш того, обителі було дозволено тримати типографію та новіціати, тобто особливі школи для виховання послушників, які постійно проживають в монастирі. Всі предмети там викладалися латинською мовою, розмовною ж мовою була в основному польська.

В останні греко-католицькі роки при монастирі існувало також «повітове училище», викладачами якого були в основному ті ж василіанські монахи.

Але крім цього отці василіани дбали і про освітню - культурну діяльність. Завдяки їм було відновлено друкарство у почаївському монастирі, однією із перших книг був «Богогласник» 1790 року видання. При монастирі існувала також Повітова школа з чотирьох річним курсом навчання. В ній навчалися не тільки діти місцевої шляхти та заможних селян, алей поляки. Добрими учителями в тих школах були високоосвічені отці василіяни.

У 1869 році було створено ремісничу школу, де учні навчалися таким ремеслам як: іконописному, друкарському, малярському та ряду інших. А вже через 17 років ця ремісничка школа була змінена на церковно – парафіяльну. Саме завдяки таким освітнім закладам багато дітей Кременецького повіту змогли отримати початкову освіту [10, с.137].

Засобом латинізації не тільки ченців у Почаєві, але духовних та світських осіб в краї стала

видавнича діяльність монастиря. Вже у 1768 році у Почаєві з'явилася книга «Народовіщаніє» або «Слово до народу католичного через монахів чину святого Василя Великого у провінції польській». Відомою книжкою став «Почаївський Богогласник» 1790 року. Ця збірка церковних пісень, яких співали по всіх церквах України, зазнала переробки [8, с.172].

На початку 20-х років XIX століття василіани частково призупинили упорядкування території монастиря, храмів, не було відповідного нагляду за землями, монастирським лісом. Уніати так і не збудували мур навколо монастиря, як заповідав граф Микола Потоцький [11, с1.25].

Після придушення польського повстання 1830—1831 років імператорськими військами доля Почаївських василіан була вирішена. Це стало приводом для офіційного втручання у справи монастиря. Микола I розпорядився про те, щоб «*Базиліанський Почаївський монастир з усією церковною приналежністю, нерухомим майном і капіталами передати у відомство православного греко-російського духовенства*». Було вирішено тут же, в монастирі, розмістити Волинського єпархіального архієрея з його штатом, консисторією і семінарією [10, с.217].

У 1831 році Почаїв знову став православним. Невдовзі після цього монастиреві надали офіційний статус Лаври [7, с.224].

Отже почаївські отці василіани дбали не тільки про поширення унії у кременецькому повіті, а й активно займались культурно – освітньою діяльністю, вели власне економічне господарство, що дало змогу покращити фінансове становище обителі. За часів столітнього перебування отців василіан було збудовано головний храм обителі Свято – Успенський собор. Тож перебування отців василіан справило певний вплив на позитивний розвиток Почаївського монастиря у всіх сферах життєдіяльності і дало поштовх для створення і відбудови Почаївського архітектурного ансамблю в подальші роки існування обителі. Це був час найвищого сходження правдивої релігійності українського народу, в котрому не панувала ненависть і чвари.

Список використаних джерел та літератури:

- 1 Гудима А. Почаївський монастир в історичній долі українства / А.М. Гудима. - Тернопіль, 1995. - 286 с.
2. Дубилко І. Почаївський монастир в історії нашого народу / І.Дубилко. - Вінніпег.: Інститут Дослідів Волині, 1986. - 114 с.
3. Жук С. Короткий історичний нарис Почаївської Успенської лаври / С.А.Жук . – Кременець.: Церква і Нарід, 1938. – 70 с
4. Огієнко І.І. Фортеця православ'я на Волині - Свята Почаївська Лавра / І.І. Огієнко. - Вінніпег, 1961. - 398 с.
- 5 Ричков П.А, Луц В.Д. Почаївська Свято-Успенська Лавра. / П.А. Ричков, В.Д. Луц. - К.: "Техніка", 2000. - 135 с.
6. Рожко В.Є. Печерні монастирі Волині і Полісся : історико-краєзнавчий нарис / В. Є. Рожко. - Луцьк : Волинська книга, 2008. - 256 с
7. Рожко В.Є. Нарис історії Української Православної церкви на Волині: історико-краєзнавчий нарис / В. Є. Рожко. – Луцьк: Медіа, 2001. - 672 с.
8. Рожко В. Є. Українські православні святі історичної Волині IX-XX ст.: Історико- краєзнавчий нарис. / В.Є. Рожко. – Луцьк: Медіа, 2003. - 223 с.
9. Свідерський Ю. Ю. Почаївська лавра // Тернопілля'95. – Тернопіль, 1995. - С. 651-656.
10. Свято Успенская Почаевская Лавра. Взгляд через века. Историческое повествование. – Почаев: Издательство Свято Успенской Почаевской Лавры, 2007. - 261 с.
11. Хойнацкий А.Ф. Почаевская Успенская лавра. Историческое описание / А. Ф. Хойнацкий. – Почаев, 1897. - 557 с.

Y. MARTYNIV

POCHAIIVSKIY MONASTERY IN XVII - BEGINNING OF XVIII CENTURY

Article shows activity Pochaevskogo monastery in XVII - beginning of XVIII century. Pay attention to major trends influence Basilian the spiritual, cultural and economic development Pochaevskogo monastery.

Keywords: *History of Ukraine, cultural history, Pochayiv Lavra, Volyn, Basilian, economy.*

Ю. МАРТЫНИВ

ПОЧАЕВСКИЙ МОНАСТЫРЬ В XVII - НАЧАЛЕ XVIII ВЕКА

Статья освещает деятельность Почаевского монастыря в XVII - начале XVIII веков. Обращено внимание на основные тенденции влияния василиан на духовное, культурное и экономическое развитие Почаевского монастыря.

Ключевые слова: *история Украины, история культуры, Почаевская лавра, Волынь, василиане, экономика.*